

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ У КРАЇНАХ ЄВРОПИ

FEATURES OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE SPECIALISTS IN THE FIELD OF SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION IN EUROPEAN COUNTRIES

Стаття присвячена дослідженню особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти у країнах Європи. У статті зазначається, що забезпечення якісною освітою дітей з особливими освітніми потребами (ООП) є провідним завданням сучасних європейських держав. Так, утвердження ідей інклюзії та їх активна підтримка з боку громадян сприяли модернізації існуючих систем освіти та виникненню нових можливостей для навчання різних категорій населення. Автором акцентується увага на тому, що протягом останніх років в Україні здійснено оновлення законодавства. Це сприяло суттєвим змінам спеціальної освіти, посиленому розвитку інклюзивної освіти. Разом із тим, наголошено на необхідності пошуку нових шляхів забезпечення рівних можливостей для розбудови відкритої демократичної держави. У статті розкривається важливість вивчення й узагальнення європейського досвіду щодо підготовки фахівців спеціальної та інклюзивної освіти, оскільки це дозволяє віднайти найкращі практики, окреслити перспективи розвитку сучасної освіти та здійснювати підготовку педагогів у відповідності до європейських стандартів. На основі аналізу науково-педагогічної літератури автором з'ясовано, що існує три моделі організації навчання дітей з ООП, серед яких перевага надається скандинавсько-американській та європейській. Зокрема, упровадження цих моделей дозволяє уникнути ізоляції дітей з ООП, сприяти їх всебічному розвитку та враховувати індивідуальні особливості. Автором зроблено висновок про те, що підготовка фахівців галузі спеціальної й інклюзивної освіти до роботи з дітьми з ООП у різних країнах Європи має свою специфіку. Однак спільним є те, що її зміст спрямований на розвиток компетентностей, необхідних для ефективної роботи та вирішення широкого спектру завдань в інклюзивному середовищі, має практико-орієнтований характер та передбачає вивчення таких освітніх компонентів, опануваннями якими надає змогу випускникам забезпечити повноцінну участь дітей з ООП у суспільному житті. Перспективою подальших досліджень визначено вивчення стратегій формування позитивного ставлення до дітей з ООП у майбутніх фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти.

Ключові слова: професійна підготовка, компетентність, інклюзія, спеціальна освіта, діти з ООП.

The article is devoted to the study of the features of professional training of future specialists in the field of special and inclusive education in European countries. The article notes that providing high-quality education to children with special educational needs (SEN) is a leading task of modern European Union. Thus, the establishment of the ideas of inclusion and their active support from citizens contributed to the modernization of the education system and the emergence of new opportunities for education for various categories of the population. The author emphasizes the critical need to study and adapt European experience in training specialists for special and inclusive education. This approach will enable Ukraine to identify best practices, outline future directions for modern education, and train teachers in line with European standards. The article also highlights significant recent developments in Ukraine, including updated legislation, substantial changes to the special education system, and a yearly increase in inclusive groups and classes. At the same time, there is a need to find new ways to ensure equal opportunities and build an open democratic state, which prompts an analysis of the features of the implementation of inclusive education and the training of relevant specialists. Based on the analysis of scientific and pedagogical literature, the author found out that there are three models of organizing the education of children with SEN, among which it is worth giving preference to the Scandinavian-American and European ones, since their implementation allows avoiding the isolation of such children and promoting their comprehensive development. The author concluded that the training of specialists in the field of special and inclusive education to work with children with SEN in different European countries has its own specifics. One thing in common is that its content is aimed at developing the competencies necessary for effective work and solving a wide range of tasks in an inclusive environment, is practice-oriented in nature and involves the study of such educational components that will enable graduates to ensure the equality of children with SEN, their full participation in public life. The prospect of further research is the study of strategies for forming a positive attitude towards children with SEN in future specialists in the field of special and inclusive education.

Key words: professional training, competencies, inclusion, special education, children with SEN.

УДК 378.011.3-051:[376+37.043.2](04)(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/ip/89.28>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Капустіна О.І.,
orcid.org/0000-0001-8859-7435
докт. філос.,
викладач кафедри теорії та методик
дошкільної освіти
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Питання забезпечення якісною освітою всіх дітей, не зважаючи на їхні відмінності, є одним із ключових для країн Європи. Підтримка ідей інклюзії з боку громадян сприяла модернізації та трансформації існуючих систем освіти, що зумовило побудову відкритого освітнього простору і виникненню

нових можливостей для навчання різних категорій населення. У зв'язку з цим, існує необхідність дослідження особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти у країнах Європи, оскільки узагальнення ефективного досвіду дозволяє віднайти найкращі практики, окреслити перспективи розвитку

сучасної освіти України та здійснювати підготовку педагогів у відповідності до європейських стандартів та вимог.

Необхідність дослідження даного питання полягає також у тому, що професіоналізм та компетентність педагогів впливає на їх можливість забезпечувати організацію освітнього процесу з урахуванням принципів рівності та доступності, які є підґрунтям розбудови демократичної держави. Саме від педагогічних працівників значною мірою залежить успішність реалізації сучасних реформ, націлених на включення дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у суспільство та їх подальше професійне становлення. Ураховуючи усе вищесказане, вбачаємо за доцільне детально дослідити досвід європейських держав у підготовці фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема освіти дітей з ООП детально вивчена М. Буйняк, А. Клочковою, А. Колупаєвою, С. Миронною, Х. Сайко, Н. Ткачовою, О. Таранченко, Л. Черніченко та іншими. Шляхи та способи реалізації інклюзивної освіти в Україні представлено С. Безволенко, О. Воротинцевою, Т. Ілляшенко, О. Кас'яненко, Т. Качаловою, О. Левочко, А. Поспішною, Л. Потапук, І. Скрипкою, А. Харківською, Т. Черненко. Особливості впровадження ідей інклюзії у різних європейських державах обґрунтовано А. Аксьоненко, І. Гребю, М. Береговою, О. Продіус, І. Середою, О. Хмельницькою та іншими. Різні аспекти професійної підготовки фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти у країнах Європи висвітлено у працях В. Гладуша, Н. Кравець, Т. Кристопчук, О. Мартинчук, А. Собчук, О. Ферт, Н. Хамської та інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Процеси євроінтеграції зумовили зростання зацікавленості серед освітян та громадян України загалом питаннями, пов'язаними із навчанням та соціалізацією дітей з ООП, а також з професійною підготовкою педагогів нової форми, здатних забезпечити належні умови для розкриття внутрішнього потенціалу, підтвердження чого є достатня кількість праць науково-методичної та періодичної літератури. Разом із тим, є необхідність в узагальненні та систематизації європейського досвіду щодо професійної підготовки фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти.

Мета статті – теоретичний аналіз особливостей професійної підготовки майбутніх фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти у країнах Європи.

Виклад основного матеріалу. Вибір європейського вектору розвитку нашої держави сприяв активному впровадженню реформ у різних галузях, у тому числі у сфері освіти. Це призвело до модернізації існуючих підходів до навчання усіх дітей задля забезпечення їх всебічного розвитку

та реалізації права на освіту незалежно від індивідуальних особливостей, соціального статусу, стану здоров'я.

Як зазначає О. Дубограй [3, с. 26], в умовах реформування української освіти важливою проблемою залишається навчання та розвиток дітей з ООП долаючи їхню соціальну ізоляцію. Це вимагає створення сприятливих умов для повноцінної інтеграції цих дітей в освітнє середовище.

Л. Черніченко [14, с. 239] підкреслює, що сьогодні важливого значення набуває питання щодо визначення осіб із ООП як рівноправних.

Створення сприятливого та безпечного середовища для розвитку дітей з ООП постає провідним завданням сучасної освітньої політики. Сьогодні наша держава впевнено крокує на шляху реалізації інклюзивної освіти, про що свідчать активна підтримка українцями ідей рівності, розширення мережі інклюзивних груп та класів, а також трансформація закладів спеціальної освіти. Для забезпечення нормативного підґрунтя цим процесам державою оновлено законодавство та визначено механізми підтримки осіб з ООП.

А. Харківська зауважує, що в оновленому законодавстві галузі освіти «законодавчо закріплено загальнолюдські права, зокрема, щодо забезпечення права осіб із особливими освітніми потребами на освіту на всіх рівнях» [13].

Такі результати є свідченням прагнення України удосконалити існуючу систему освіти та наблизити її до європейських стандартів.

Як зазначають Т. Качалова та Т. Черненко [4, с. 65], досягнення значного прогресу в розвитку інклюзивного навчання за останні роки стало можливим завдяки активній державній політиці, спрямованій на підтримку дітей з ООП. Важливою складовою цього процесу є втілення європейських цінностей та принципів у системі освіти.

Відтак, вивчення та впровадження європейського досвіду дозволяє пришвидшити процес модернізації освіти, віднайти нові шляхи забезпечення рівних можливостей для розбудови відкритої демократичної держави.

Проаналізуємо особливості реалізації спеціальної та інклюзивної освіти у різних країнах Європи.

Так, І. Середя [9, с. 53] зазначає, що державна освітня політика розвинених країн світу, у тому числі, Європейського Союзу, ґрунтується на ідеї толерантного ставлення до дітей з ООП як до повноцінних членів суспільства. Хоча у більшості країн поєднується навчання таких дітей як у звичайних, так і в спеціальних закладах освіти, важливу роль для рівного доступу до якісної освіти відіграє індивідуальний підхід.

На основі аналізу сучасних досліджень з інклюзивної педагогіки, І. Гребя та М. Леврінц [15, с. 82–83] виділяють три основні моделі організації навчання для дітей з ООП:

- скандинавсько-американська (one-track), за якою навчання дітей з ООП відбувається з їхнім повним включенням у звичайний освітній процес;
- пострадянська (two-track), що передбачає спрямування дітей з ООП, які мають ознаки порушень розвитку, до спеціальних закладів освіти;
- європейська (multi-trac), що надає можливість дітям з ООП разом з батьками обирати заклад освіти для навчання (тобто пропонує різні шляхи взаємодії між звичайною та спеціальною системами освіти).

Перша та третя моделі організації навчання найбільше відповідають потребам дітей з ООП, оскільки сприяють включенню таких дітей у колектив однолітків, їхньому гармонійному розвитку.

А. Аксьоненко [1] доводить, що країни Європейського Союзу впроваджують інклюзивну освіту, враховуючи власні культурні, соціальні та економічні особливості. Як правило, інклюзивна освіта підтримується на рівні законодавства, що визначає її пріоритетність в освітній системі. Крім того, існують спеціалізовані програми для підготовки педагогів, опанування якими дозволяє набути здобувачам освіти необхідних знань та навичок для ефективної роботи з дітьми з ООП. Важливим для успішної реалізації інклюзивної освіти постає також достатнє ресурсне забезпечення – матеріально-технічне та фінансове.

Відтак, розвиток інклюзії є одним із провідних завдань державної політики у галузі освіти, що підтверджується наявністю відповідного законодавства, програм підготовки фахівців, матеріальною підтримкою цієї сфери. Усе це позитивно вплинуло на утвердження ідей інклюзивної освіти в європейських країнах та розширенню можливостей дітей з ООП.

О. Продіус [8, с. 92] зазначає, що протягом останніх п'ятдесяти років поступове впровадження інклюзивних освітніх практик у поєднанні з достатнім фінансуванням усіх її аспектів та чітким дотриманням концептуальних положень інклюзії та нормативно-правових принципів сприяло формуванню переважно позитивного ставлення населення до інклюзивних процесів у країнах Європи. Це також дало змогу батькам дітей з ООП здійснювати усвідомлений вибір місця навчання для своїх дітей.

Така цілеспрямована робота держави та активна залученість суспільства до розв'язання проблеми освіти дітей з ООП надали змогу трансформувати існуючі підходи, що вплинуло і на зміст підготовки майбутніх фахівців.

Т. Кристопчук [6], проаналізувавши науково-педагогічні джерела та офіційні документи щодо вчителів для роботи в системі інклюзивної освіти в країнах Європейського Союзу, дійшла висновку, що педагоги, які працюють з дітьми з ООП, зобов'язані мати спеціальну або відповідну педагогічну освіту, а вчителі початкових класів повинні проходити інструктаж щодо роботи з дітьми,

із різними освітніми потреби. Додатково учена вказує на те, що в деяких країнах Європейського Союзу школи для дітей з ООП класифікують за певним принципом. Наприклад, є заклади для дітей з різними захворюваннями, обдарованих дітей та дітей із соціально незахищених верств населення.

Підготовка майбутніх фахівців до роботи з дітьми з ООП в європейських державах спрямована на забезпечення здобувачів освіти вміннями та навичками щодо надання багатоаспектної допомоги таким дітям із урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та здібностей.

Відповідно до узагальнень О. Мартинчук [7] щодо особливостей підготовки та професійної діяльності спеціальних педагогів у Фінляндії, програми підготовки вчителів спеціальної освіти, які працюють в інклюзивному середовищі, насамперед спрямовані на формування в педагогів компетентностей, необхідних для розвитку мовлення дітей, навчання читанню, письму та математиці, а також на оволодіння здобувачами освіти навичок подолання мовленнєвих, когнітивних і поведінкових порушень у дітей з ООП.

Як зазначає Н. Кравець [5, с. 144], норвезькі університети готують фахівців, які можуть ефективно організовувати освітній процес для дітей з ООП. Це включає врахування їхніх пізнавальних можливостей та соціокультурного рівня, використання різноманітних методик, а також забезпечення належної корекції та розвитку в інклюзивному середовищі.

Так, професійна підготовка фахівців до роботи дітей з ООП у північноєвропейських країнах орієнтована на розвиток конкретних компетентностей, що дозволяють ефективно працювати в інклюзивному середовищі та надавати відповідну якісну психолого-педагогічну допомогу.

О. Ферт та Ю. Баранович [11, с. 232], вивчаючи особливості інклюзивного освітнього процесу доходять висновку, що більшість іспанських університетів є craft based universities, тобто, вони більше орієнтовані на формування практичних навичок та вмінь у здобувачів освіти, ніж на глибоке засвоєння теоретичних знань.

Н. Хамською, Д. Матіюк [12, с. 171] обґрунтовано особливості програми здобуття освітнього ступеня бакалавра з олігофренопедагогіки та інклюзивної педагогіки фахової вищої школи (Fachhochschule des Mittelstands) у Німеччині. Учені зазначають, що підготовка за цими програмами націлена на розвиток у здобувачів освіти соціальних, олігофренопедагогічних та інклюзивно-педагогічних компетенцій. Зважаючи на необхідність виконання керівних функцій та потребу в самостійності, до навчального плану включено менеджмент, основи підприємницької діяльності та правознавство. Дослідники також зауважують, що ключовою метою навчання є формування такого мислення,

яке дозволить знаходити педагогічні рішення для проблем, забезпечувати повноцінну та рівноправну участь людини в суспільних процесах незалежно від її віку, статі, етнічного, соціального походження чи інших особливостей.

Отже, підготовка здобувачів освіти в Іспанії та Німеччині зорієнтована на практичне застосування знань для ефективної професійної діяльності та забезпечення рівноправної участі кожної особистості у суспільних процесах.

В. Гладуш, В. Шилонова, В. Кляйн [2, с. 3] здійснено достатньо ґрунтовний аналіз особливостей підготовки педагогів спеціальної освіти у Словаччині. Науковці звертають увагу на те, що класифікація спеціальності в Словаччині, відповідає класифікації педагогічної науки – «Спеціальна педагогіка», однак спеціалізація існує у прихованому вигляді. Зміст освітньої програми охоплює особливості навчання та виховання дітей з усіма нозологіями. Учені зауважують, що поглиблену спеціалізацію педагоги здобувають безпосередньо на робочому місці. Це дозволяє їм адаптувати свої знання та навички до конкретних категорій дітей, з якими вони працюють у закладі спеціальної освіти.

А. Собчук [10, с. 70–71] зазначає, що у Польщі до підготовки вчителів ранньошкільної освіти, котрі працюватимуть з дітьми з ООП в інклюзивному середовищі, ставляться більш суворі вимоги. Це пояснюється тим, що на таких педагогів покладатиметься ширший спектр функцій та завдань, які вони мають виконувати у своїй роботі.

Відтак, підготовка педагогів до роботи з дітьми з ООП у Східній Європі також має практичну спрямованість та передбачає забезпечення готовності фахівців до виконання широкого спектру завдань та ефективності у виконанні професійних функцій.

Висновки і перспективи дослідження. Сьогодні значна увага як з боку урядів європейських держав, так і з боку суспільства приділяється дітям з ООП та реалізації їх права на освіту. Ураховуючи те, що у країнах Європейського Союзу вже протягом багатьох десятиліть успішно впроваджуються ідеї інклюзивної освіти, а система спеціальної освіти здатна забезпечити індивідуальний підхід до кожної дитини, цей досвід є цінним. У результаті аналізу науково-педагогічної літератури було встановлено, що існує три моделі організації навчання дітей з ООП, серед яких варто надавати перевагу скандинавсько-американській та європейській. Підготовка здобувачів освіти у різних країнах Європи має свою специфіку, однак спільним є те, що вона має практико-орієнтований характер, націлена на розвиток компетентностей, необхідних для гармонійного розвитку дітей з ООП, їх успішної соціалізації та адаптації. Перспективою подальших досліджень є вивчення стратегій формування позитивного ставлення до дітей з ООП у майбутніх фахівців галузі спеціальної та інклюзивної освіти.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Аксьоненко А. Інклюзивна освіта в Україні: європейський досвід та можливості його впровадження. *Педагогічна освіта: методологія, теорія, технології* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Умань, 17-18 жовтня 2024 р.). Умань, 2024. С. 18–20.
2. Гладуш В., Шилонова В., Кляйн В.. Підготовка педагогічних працівників спеціальної освіти у Словаччині та в Україні: порівняльний аналіз. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць. 2020. Вип. 16. С. 297–313.
3. Дубограй О. С. Формування творчої особистості учня з особливими освітніми потребами. *Система надання освіти дітям з особливими освітніми потребами в умовах сучасного закладу* : матеріали VIII Всеукр. наук.-практ. конф. з міжнар. участю (м. Лисичанськ, 09 грудня 2020 р.). Лисичанськ, 2020. С. 16–20.
4. Качалова Т. В. Упровадження європейських інклюзивних цінностей і принципів у освітнє середовище закладу вищої освіти. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. 2019. № 17. С. 65–69. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpkhst_2019_17_18 (дата звернення 18.04.2025).
5. Кравець Н. Впровадження інклюзивного навчання в зарубіжних країнах. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка*. 2018. № 2. С. 139–146.
6. Кристопчук Т. (2013). Підготовка вчителів для роботи в системі інклюзивної освіти в країнах ЄС. *Освіта регіону* : зб. наук. праць. 2013. № 3(33). С. 436–440.
7. Мартинчук О. В. Професійна діяльність спеціальних педагогів інклюзивних закладів освіти у країнах з високим рівнем розвитку освітніх систем (на прикладі Великобританії, Фінляндії та Ізраїля). *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : збірник наукових праць. 2019. Вип. 12. URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n12-2019/professional-activity-of-special-teachers-of-inclusive-educational-institutions.html> (дата звернення 18.04.2025).
8. Продіус О. І. Особливості моделей інклюзивної освіти в країнах Європи відповідно до вимог сучасного суспільства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 4 (2). С. 86–93.
9. Середа, І. В. Спеціальна освіта в Україні та світі: порівняльний аспект. In *The IV International Science Conference «Actual problems of practice and science»*. (Ankara, March 5–6). Ankara. 2021. p. 51.
10. Собчук А. А. Підготовка вчителя до роботи в умовах інклюзивної ранньої шкільної освіти в Польщі : дис... доктора філософії : 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2022. 226 с.
11. Ферт О. Г., Баранович Ю. В. Особливості інклюзивного освітнього процесу в Україні та Іспанії. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2019. № 34. С. 229–242.
12. Хамська Н. Б., Матіюк Д. В. Розвиток інклюзивної освіти в Німеччині. *Наукові записки Вінниць-*

кого державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія : Педагогіка і психологія. 2016. № 47. С. 169–172. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_pp_2016_47_34 (дата звернення 18.04.2025).

13. Харківська А. А. Управління інклюзивною освітою студентів закладів вищої освіти. *Теорія і методика професійної освіти*. № 15. URL: <https://jrnls.ivet.edu.ua/index.php/3/article/view/529> (дата звернення 18.04.2025).

14. Черніченко Л. А. Досвід інноваційної діяльності логопедів дошкільних навчальних закладів в умовах інклюзивної освіти. *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]*. Серія: Педагогічні науки. 2017. № 156. 239–243.

15. Greba I., Levrints M. Міжнародний досвід реалізації інклюзивної освіти на прикладі країн Європи. *Витоки педагогічної майстерності*. 2022. № 29. С. 81–86.

Дата першого надходження рукопису до видання: 10.11.2025
Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 08.12.2025
Дата публікації: 30.12.2025